

Joanna SZERSZUNOWICZ

Uniwersytet w Białymstoku

j.szerszunowicz@uwb.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6197-5643>

MADKA Z BOMBELKAMI, CZYLI O LEKSYKALNYCH NOŚNIKACH LAKUNARNOŚCI

1. WPROWADZENIE

Lakunarności doświadczamy, poznając obcy język i inną kulturę: są w nich elementy, które nie mają odpowiedników w naszym języku ojczystym i we własnej kulturze. Zjawisko to przejawia się na rozmaitych poziomach i w różnych sferach, doskonale zauważalne jest w obcojęzycznym leksykonie (*Lakunen-Theorie...* 2006; Szerszunowicz 2016). Liczne jednostki leksykalne i frazeologiczne przekazują nie tylko nieznanne znaczenia, ale mają również określone nacechowanie stylistyczne, przywołują konotacje kulturowe i nierzadko wyrażają również ocenę opisywanych desygnatów¹.

Głównym celem niniejszej pracy jest zanalizowanie lakunarności leksemów *madka* i *bombeleki*, dwóch wyrazów należących do najnowszej warstwy polszczyzny². Są to określenia nazywające nowe stereotypy matki

¹ Propozycję szczegółowej klasyfikacji jednostek wyrazowych należących do tej grupy przedstawia opracowanie monograficzne poświęcone lakunarności we frazeologii (Szerszunowicz 2016). Bibliografia prac poświęconych jednostkom lakunarnym została zamieszczona w opracowaniu zatytułowanym *Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung* (2006).

² Powstało kilka opracowań dotyczących podejmowanej problematyki: rozpatrywano zjawisko „madki i kultury dej” (Naruszewicz-Duchlińska 2020), analizowano wariant

i dziecka, które wykształciły się w polskich realiach³. Podjęta zostanie próba ukazania ich złożoności semantycznej, stylistycznej i aksjologicznej. Dodatkowym aspektem uwzględnionym w analizie jest zjawisko wykorzystywania przekształceń graficznych i związanych z nimi zmian w wymowie leksemów na dwóch płaszczyznach: z jednej strony jako środków umożliwiających tworzenie nowych wyrazów, z drugiej pozwalających na wyrażenie oceny nazywanych desygnatów, zarówno na poziomie systemowym, jak i tekstowym.

Punktem wyjścia do rozważań nad lakunarnością jest analiza artykułów hasłowych poświęconych słowom *madka* i *bombelek* w dostępnych opracowaniach leksykograficznych, mianowicie: *Wielkim słowniku języka polskiego* (WSJP), *Miejskim słowniku slangu i mowy potocznej* (MSSiMP), *Wiki-słowniku* (WIKI) i *Obserwatorium Językowym Uniwersytetu Warszawskiego* (OJUW), uzupełniona badaniem zawartości czterech profili na Facebooku (*Dej, mam chorom curke, Matka Polka Facebookowa, Matka Polska Socjalna, Spotted: Dej*). Posłuży ona do wskazania najważniejszych komponentów semantycznych, prześledzenia potencjalnych odpowiedników obcojęzycznych i weryfikacji założenia, że oba leksemy wybrane do badania mają charakter lakunarny.

2. LEKSEMY MADKA I BOMBELEK JAKO NEOLOGIZMY

Substandardowa jednostka leksykalna *madka* należy do nowszej warstwy słownictwa polskiego. Według danych pozyskanych z Google Trends słowo *madki* zostało odnotowane po raz pierwszy w lipcu 2007 roku, z kolei wyraz *madka* w czerwcu 2008. Ich popularność wzrasta od 2016 roku i od tego momentu można mówić o pewnej stabilizacji tych jednostek w nowszej warstwie leksykalnej polszczyzny (Naruszewicz-Duchlińska 2020)⁴. Wyraz ten ma motywację kulturową: jego powstanie uwarunkowa-

stereotypu współczesnej matki (Bańczyk 2021) i badano memy poświęcone madce (Kłosowska 2020). Podejmowano również powiązane zagadnienia, na przykład problem stereotypizacji w „antymadkowych” społecznościach internetowych (Wileczek, Raczyński 2021).

³ W kontekście tych rozważań warto przywołać pracę Bartmińskiego poświęconą stereotypowi matki (2008) oraz monografię zbiorową o znamienym tytule *Pożegnanie z Matką Polką? Dyskursy, praktyki i reprezentacje macierzyństwa we współczesnej Polsce* (2012).

⁴ W kategorii *Chronologizacja* WSJP podaje datę 2015 z odesłaniem do hip-hop.pl/forum.

ne jest wykształceniem się określonych postaw i zachowań, określanych czasami jako *madkizm*, oraz potrzebą wyrażenia stosunku użytkowników języka wobec nich. Ze słowem *madka* często używany jest wyraz *bombelek*, nierzadko w postaci liczby mnogiej, na przykład w wyrażeniu *madka z bombelkami*.

Omawiane jednostki są interesujące w perspektywie słowotwórczej: powstały w wyniku transformacji graficznej, która bywa wykorzystywana jako jeden ze sposobów kreatywnego użycia języka⁵. Mechanizm ten może również zostać zastosowany do tworzenia neologizmów, które wzbogacają zasób słownictwa danego języka, przykładami są oba analizowane leksemy: *madka* i *bombelek*. Do ich utworzenia nie wykorzystano najczęstszego zabiegu słowotwórczego, czyli dodania formantów, tj. sufiksów czy prefiksów. Powstały one w inny sposób, mianowicie neologizmy te pojawiły się jako przekształcenia istniejących słów: w słowie *matka* została zamieniona jedna litera: zamiast znaku *t* pojawia się *d*. Można ten zapis interpretować jako hiperpoprawny zapis słowa *matka* lub nawiązanie do angielskiego przymiotnika *mad* 'szalony' (WSJP). Niezależnie od przyjętej wykładni niepoprawny zapis jest celowy, ma zwracać uwagę i w grafii, i w wymowie, ponieważ jest artykułowany zgodnie z zapisem [madka].

Należy podkreślić, że w wymowie zbitka głosek [dk] jest trudna, ale możliwa do wyartykułowania. Można więc stwierdzić, że wyraz ten brzmi nienaturalnie w odczuciu rodzimego użytkownika języka polskiego. Zwraca uwagę użytkowników języka swoją postacią fonetyczną: słowo *matka*, które było podstawą zmodyfikowanej formy *madka*, odbierane jest jako brzmiące w sposób właściwy dla języka polskiego. Jest to leksem z podstawowego poziomu słownictwa, a więc taki, którego brzmienie jest dobrze znane. W kontraście do leksemu *matka* przekształconą formę *madka* można uznać za sztucznie, wręcz pretensjonalnie brzmiący neologizm. Warto odnotować, że w komunikacji internetowej występuje wariant graficzny *maDka*, który eksponuje poprzez zapis dużą literą *D* różnicę w wymowie.

⁵ Przejawiać się one mogą w różny sposób: może być w nich wykorzystywana wielkość czcionki, tak jak w sloganach reklamowych *LEEtwo ojczyzno moja*, *PrzybyLEE ulani pod okienko*, *ZasiaLEE górale żyto*, w których skrzydlate słowa można odczytać na nowo dzięki oryginalnemu zapisowi. Powyżej przytoczone przykłady należą do grupy transformacji okazjonalnych, tj. innowacyjnych, użytych przez nadawcę komunikatu doraźnie dla wyrażenia określonego sensu. Tego rodzaju modyfikacje graficzne jednostek leksykalnych występują między innymi w reklamie i prasie.

Wyraz *bombelek* również powstał w wyniku transformacji graficznej istniejącego słowa *bąbelek*, funkcjonującego jako deminutywna forma utworzona od rzeczownika *bąbel*. Potocznie słowo *bąbelek* i jego liczba mnoga *bąbelki* używane są jako określenia odpowiednio małego dziecka lub niedużych dzieci (WSJP). Jednostki te mają zabarwienie pozytywne, pieszczotliwe, są nośnikami pozytywnych emocji, które użytkownik języka żywi w stosunku do dziecka lub dzieci. Artykułacja omawianej jednostki leksykalnej jest wiernym odwzorowaniem zapisu, podczas gdy wyraz *bąbelek* wymawia się z nosowym [o]. W przypadku tego neologizmu zmienia się nie tylko wymowa, ale i definicja wyrazu oraz jego nacechowanie, bowiem słowo to funkcjonuje jako nośnik negatywnego wartościowania.

3. LEKSEMY *MADKA* I *BOMBELEK* W PERSPEKTYWIE LEKSYKOGRAFICZNEJ

W perspektywie społeczno-kulturowej *madka* to określenie, które w przynajmniej pewnym stopniu można wiązać z wprowadzonym w Polsce programem wsparcia finansowego 500+ i innymi formami pomocy finansowej oraz obserwacjami społecznymi dotyczącymi kobiet będących ich beneficjentkami, werbalizowanymi w rozmaity sposób, w tym poprzez proces tworzenia nowych słów.

Oba wyrazy, *madka* i *bombelek*, są to jednostki leksykalne należące do nowszej warstwy słownictwa o ustabilizowanej pozycji w języku. Świadczy o tym uwzględnienie omawianych słów w opracowaniach leksykograficznych (WSJP; WIKI; MSSiMP; OJUW)⁶. Objasnienia leksykograficzne omawianych wyrazów różnią się znacznie stopniem szczegółowości. Przykładowo zwięźłą definicję słowa *madka*, opatrzoną kwalifikatorami *potocznie* i *pogardliwie*, znajdujemy w WSJP:

matka, która opiekuje się swoim dzieckiem w sposób uciążliwy dla otoczenia, przekonana o swojej wyższości wynikającej z macierzyństwa, postrzegana jako osoba roszczeniowa. (WSJP)

Eksplikacja tej nazwy akcentuje trzy charakterystyczne rysy nowego typu matki: postawę żądającą, poczucie górowania nad otoczeniem jako

⁶ Warto dodać, że wyraz *madka* został zgłoszony w plebiscycie na młodzieżowe słowo roku 2017.

autorytet w sprawach związanych z wychowaniem i uwarunkowany tymi zachowaniami negatywny odbiór społeczny osoby określanej mianem *madki*.

Jak już wspomniano, oba leksemy mają poświadczenie w OJUW, za sobie leksykograficznym online, zawierającym nowe jednostki leksykalne i frazeologiczne. Pierwszy z tych rzeczowników zdefiniowano w następujący sposób:

Mianem *madki* określa się ironicznie, złośliwie i pogardliwie kobietę, która, w opinii mówiącego, w przesadny sposób angażuje się w zadania wynikające z macierzyństwa, przyjmuje postawę wyższościową w stosunku do innych matek oraz postawę roszczeniową wobec wszystkich ludzi. Słowo wartościujące negatywnie. (OJUW)

Inne źródło internetowe, MSSiMP, również zamieszcza definicję leksemu *madka*, wyliczając negatywnie oceniane sposoby zachowania przypisywane osobom określanym tym mianem.

Młoda matka, która niedawno urodziła dziecko i zafiksowała się na jego punkcie w sposób niezwykle negatywny i uciążliwy dla otoczenia. Osoba straszliwie chamska, pyskata i roszczeniowa, przekonana o swojej wyższości nad innymi, wynikającej z faktu posiadania dziecka. (MSSiMP)

Z kolei OJUW zwraca uwagę na możliwość wyrażania negatywnego wartościowania za pomocą modyfikacji graficznej wyrażenia frazeologicznego *matka p0lka* – cyfra 0 ma znaczenie symboliczne⁷. W źródle tym znajdujemy następujące wyjaśnienie:

Wyraz *madka* jest celową i prześmiewczą przeróbką ortograficzną słowa *matka*. Podkreśleniem tego zamierzonego zniekształcenia pisowni jest też wyrażenie *madka p0lka*, które nie tylko nawiązuje do frazeologizmu *matka Polka*, ale także – przez zastosowanie cyfry (0) zamiast litery (o, O) – podkreśla negatywne cechy mieszczące się w stereotypie *madki* [...]. (OJUW)

Konotacje wyrazu *madka* wiążą się przede wszystkim z brakiem inteligencji, który implikuje problemy w posługiwaniu się językiem, niekulturalne zachowania, nieumiejętność budowania relacji z ludźmi i współżycia z nimi. Artykuł hasłowy w OJUW podaje, że:

⁷ Rzeczownik *zero* bywa używany figuratywnie w odniesieniu do człowieka, który nie przedstawia żadnej wartości.

Cechy przypisywane madkom, wpływające na konotacje leksemu *madka*, to niewysoki iloraz inteligencji, wadliwe posługiwanie się polszczyzną (popętnianie błędów, także ortograficznych), niekiedy wywodzenie się ze środowisk niecieszących się prestiżem społecznym (uważanych za patologiczne), instrumentalne traktowanie ludzi (również swoich dzieci). (OJUW)

W WSJP drugi rzeczownik, *bombelelek*, został objaśniony w następujący sposób: „dziecko, którego zachowanie jest uciążliwe dla otoczenia, mające roszczeniowych rodziców”⁸. Podobnie jak w przypadku słowa *madka*, w artykule hasłowym wyraz ten podano z dwoma kwalifikatorami, mianowicie *potocznie* i *pogardliwie*.

Użycie leksemu *bombelelek* przywołuje stereotyp madki, co poświadcza przytoczona poniżej definicja tego słowa zaczerpnięta z OJUW:

Bombelkiem prześmiewczo i pogardliwie nazywa się dziecko madki, zwłaszcza takie, które przez mówiącego postrzegane jest jako niegrzeczne, roszczeniowe, niestosujące się do norm życia społecznego – wskutek wadliwych, w przekonaniu mówiącego, zasad wychowawczych stosowanych przez madkę. Słowo wartościujące negatywnie. (OJUW)

W artykule hasłowym OJUW zwrócono uwagę na kontrast między bąbelkiem, czyli małym, uroczym dzieckiem, a bombelkiem, który jest wyjątkowo źle wychowany i roszczeniowy, co oczywiście wynika z metod madki. Relację tych dwóch jednostek leksykalnych przedstawia poniższy fragment opisu słownikowego z cytowanego źródła:

Negatywne konotacje słowa *bombelelek*, będące podstawą wartościowania negatywnego niesionego przez ten wyraz, opierają się na kontraście między pieśczołliwością określenia *bąbelek*, stosowanego czasami do nazywania małych dzieci (do których mówiący ma życzliwe nastawienie), a stereotypem madki (zwłaszcza jej bezkrytycznym stosunkiem do własnego dziecka, a także wykorzystywaniem jego uroku, typowego dla małych dzieci, do osiągnięcia korzyści materialnych i finansowych). Konotacje te wybrzmiewają szczególnie w połączeniach typu *madki i ich bombelki*, *madka z bombelkiem* itd. (OJUW)

Warto dodać, że MSSiMP rejestruje połączenie *uśmiech bombelka*, które definiowane jest jako ‘brać w spożywczaku na krechę’. Słownik ten podaje jako przykład użycia pytanie: *Dzień dobry, mogę paczkę papierosów za uśmiech bombelka?* i chyba właśnie to wyrażenie przyimkowe ma szansę na

⁸ W kategorii *Chronologizacja* WSJP podaje 2011 z odesłaniem do blog.wiara.pl.

utrwalenie się w polszczyźnie w zwrotach takich jak *dostać/otrzymać coś za uśmiech bombelka*. Ich status ugruntowują liczne memy wykorzystujące połączenia wyrazowe typu *za uśmiech bombelka*, *uśmiech bombelka/dziecka/szczęśliwego dziecka/dziecia*⁹.

Podsumowując, można stwierdzić, że z jednej strony definicje mają charakter złożony, co uwarunkowane jest specyfiką desygnatów, z drugiej zaś – ukazują wyraźnie dominację aspektu wartościującego, który bywa wyeksponowany nawet w krótszych eksplikacjach omawianych leksemów. Innymi słowy, można przyjąć, że w perspektywie dyskursywnej aktualizacji może ulec określona wiązka składników znaczenia, natomiast ocena pozostanie negatywna niezależnie od ich konfiguracji w danym użyciu.

4. JĘZYKOWO-KULTUROWA SPECYFIKA JEDNOSTEK LEKSYKALNYCH MADKA I BOMBELEK

4.1. Lakunarność w ujęciu definicyjnym

Rozpatrywane w perspektywie językoznawczej pojęcie lakunarności, rozumiane jako występowanie luk w języku docelowym w porównaniu z wyjściowym, przejawia się na rozmaitych poziomach¹⁰. Można przyjąć jednak, że w najbardziej oczywisty sposób są zauważalne luki w analizie leksykonów dwóch języków. Liczne kulturowo uwarunkowane różnice występują na przykład w obszarze nazw kulinariów. Przy kierunkowości język polski – język angielski do takich jednostek zaliczyć można na przykład wyrazy *bigos* czy *oscypek*.

Dagut (1981) wyróżnia dwa rodzaje jednostek lakunarnych: pierwszy z nich to te, które mają uwarunkowania językowe, znaczenia takich jednostek leksykalnych są zrozumiałe dla użytkowników innego języka, jednak

⁹ Memy zawierające przytoczone połączenia wyrazowe oraz inne, w których ukazana jest madka, analizuje w swoim artykule Kłosowska (2020: 186).

¹⁰ Lakunarność dotyczy więc różnych podsystemów języka, na przykład warstwy fonetycznej. Przykładowo, jak podaje Sobkowiak (2001: 220), w angielszczyźnie brak kombinacji [stw-], obecnej w języku polskim, na przykład w słowie *stłamsić*. W perspektywie międzyjęzykowej można wskazać luki wśród morfemów i wyrazów pomocniczych. W polszczyźnie nie występują przedimki, które funkcjonują w języku angielskim, określone *the* i nieokreślone *a/an*. Luki można również zaobserwować wśród konstrukcji gramatycznych czy też w repertuarze gatunków (Szerszunowicz 2016).

nie zostały one zwerbalizowane za pomocą leksemu czy frazemu, sens wymaga wyrażenia omownego; drugi to lakunarne jednostki o osadzeniu kulturowym, czyli słowa wyrażające znaczenia nieznanne użytkownikom innego języka.

Lakunarność jednostek lekсыkalnych może mieć różnorodne przejawy: obserwuje się je na przykład w zabarwieniu stylistycznym wyrazu, jego potencjale konotacyjnym, właściwościach pragmatycznych. Uwagę zwraca również aspekt aksjologiczny: w danym etnosie wyraz może stać się nośnikiem nie tylko znaczenia, ale również wartościowania, które może w niektórych przypadkach górować nad treścią przekazywaną przez dany element lekсыkonu. Oznacza to, że ich ładunek aksjologiczny dominuje nad komponentem semantycznym, stają się więc etykietkami językowymi (Szerszunowicz 2015).

4.2. Lakunarność polskich leksemów *madka* i *bombelek* na przykładzie języka angielskiego

Ze względu na kulturowe referencje i również w pewnym stopniu z powodu specyfiki słowotwórczej można założyć, że wyrazy *madka* i *bąbelek* przynależą do sfery lakunarnej, tj. nie mają odpowiedników w języku obcym, na przykład angielskim¹¹. Przeświadczenie o bezekwiwalencji dwóch omawianych tu jednostek wyraża użytkownik dyskusji na forum internetowym. Jej uczestnicy zostali poproszeni o podanie angielskich odpowiedników kilku polskich słów o osadzeniu kulturowym, między innymi wyrazu *madka*. Internauta o nicku *tlstar* odpowiada na pytanie o angielskie ekwiwalenty w następujący sposób:

No nie!!!! Przecież to są wyrażenia funkcjonujące wyłącznie w naszym języku!! Można by się doszukiwać jakiegoś odpowiednika dla dzieciorób. Może właśnie *baby-maker*. Co i tak pewnie nie odda faktycznego zabarwienia. Ale *madka* to przecież jest słowo *matka*, funkcjonujące z oczywistym błędem literowym, mającym na celu określenie osoby płci żeńskiej o niskim poziomie inteligencji posiadającej małe dziecko¹². (*Angielskie odpowiedniki...* online)

Trudno się nie zgodzić z przytoczoną odpowiedzią: w kulturze polskiej leksem *madka* przywołuje wiele skojarzeń. Zestawienie definicji nazw

¹¹ Należy wyraźnie zaznaczyć, że zjawisko lakunarności zawsze rozpatrywane jest dla par konkretnych języków.

¹² Zachowano oryginalny zapis cytatu (*Angielskie odpowiedniki...* online).

madka i *bombelelek* pokazuje, że obie mają bogatą semantykę, trudną do zwerbalizowania w zwięzły sposób. W ich wypadku można właściwie mówić o skomplikowanych konstruktach mentalnych, składających się z komponentów jądrowych, uzupełnianych elementami fakultatywnymi przez danego użytkownika języka na podstawie własnej wiedzy, indywidualnych poglądów i doświadczeń.

W perspektywie językowo-kulturowej obraz *madki* jawi się jako złożony, obejmujący rozmaite składniki, w tym intelekt, wygląd, charakterystyczne zachowania. Te elementy były wzmiankowane w części poświęconej opisowi leksykograficznemu. *Madkizm* przejawia się również w niepoprawnym posługiwaniu się językiem polskim, sposób komunikacji *madek* zakłada brak znajomości ortografii (*Mam chorom curke, Zbieram pienionrzki na horom curke*), zapisywanie wyrazów w ich fonetycznej, uproszczonej postaci (*po lucku, przczkole, kutnia*), liczne deformacje leksyki (*zwruszające, krzest, majkut, elimenty, flustracja*), mylenie wyrazów (*atomowe zapalenie skóry, dziecko akustyczne*) i brak wycucia nacechowania stylowego wyrazów (*dzieciątko*)¹³.

Tabela 1. Konstrukt mentalny *madka*

MADKA	
Element konstrukturalny mentalnego	Składniki
Wiek	osoba młoda
Wygląd	długie, pomalowane jaskrawym lakierem paznokcie, mocno utlenione włosy, zbyt mocna opalenizna
Intelekt	prymitywizm, brak wykształcenia, brak zdrowego rozsądku, kalkulatoryjny sposób myślenia, wyrachowanie, budowanie własnej wizji rzeczywistości

¹³ Bardziej szczegółowy opis języka, którym posługują się *madki*, zawiera praca Wileczek i Raczyńskiego (2021). Badacze wymieniają takie cechy jak: niestosowanie podstawowych zasad ortografii, niepoprawna składnia, brak znaków interpunkcyjnych i edytorskich, brak spacji, brak dużych liter na początku zdania, hiperpoprawność interpunkcyjna – nadmierna liczba znaków, brak jednorodności stylowej, wulgaryzacja, nadmierna ekspresywność (Wileczek, Raczyński 2021: 165). Przykłady elementów języka *madek* i ich przeciwników zawiera wpis *Słownik madkowo-polski* na blogu lekcjaliteratury.pl (Byczek online).

MADKA	
Element konstrukturalnego mentalnego	Składniki
Filozofia życiowa	utrzymywanie się z zasiłków, brak ambicji życiowych w zakresie samodzielności, niechęć do pozyskania wykształcenia i podjęcia pracy
Wizja świata i poglądy	przeświadczenie, że prawdziwa matka karmi piersią (<i>cy-cusiowanie</i>); pogarda dla cesarskiego cięcia (<i>wydobyciny</i>); negowanie wiedzy naukowej i wiara w „mądrości ludowe”; niechęć do szczepienia dziecka i wiara, że szczepionki powodują autyzm; uważanie się za autorytet w kwestii wychowania dzieci, dający prawo do pouczania innych
Zachowanie	roszczeniowość, chytryść, nieuczciwość
Status materialno-społeczny	dotknięcie lub zagrożenie patologią
Relacje z ludźmi	niechęć wobec innych kobiet, traktowanie innych z góry (zwłaszcza bezdzietnych – <i>bezpłodnica, lambadziara, bezdzietnicy</i>), uciążliwa dla otoczenia
Stosunek do dziecka	całkowite zaślepienie, przekonanie o genialności potomka
Metody wychowawcze	permissywizm, przekazywanie negatywnych zachowań i postaw
Język	prymitywizm, brak zdolności komunikacyjnych, niska kompetencja językowa, socjolekt madek (<i>bezdzieta lambadziara, kupić bezpłatnie, konkubent, mam horom curke</i>)

Źródło: opracowanie własne.

Obraz bombelka jest mniej złożony w porównaniu do utrwalonego w języku wizerunku madki. Niemniej jednak jego portret można określić jako wyrazisty. Fakt, że obejmuje on mniej elementów najprawdopodobniej uwarunkowany jest tym, że dominującą pozycję w dyskursie internetowym zajmuje madka – to właśnie ona odpowiada za wychowanie swojego dziecka i ponosi winę za porażki pedagogiczne. Dziecko określane mianem *bombelka* wzbudza niechęć z powodu swojego zachowania, ale za ten stan rzeczy *de facto* ponosi winę jego matka określana za pomocą etykiety językowej.

Tabela 2. Konstrukt mentalny bombelek

BOMBELEK	
Element konstrukturalnego	Składniki
Wiek	od narodzin do kilku lat, dziecko postrzegane jako małe
Cechy	rozpieszczony, egoistyczny, źle wychowany, roszczeniowy
Zachowanie	łatwo wpada w złość, przejawia agresywne zachowania na poziomie werbalnym i niewerbalnym, zachowuje się głośno, jest wychowywany przez madkę
Relacje z dorosłymi	brak szacunku w odniesieniu do osób starszych
Relacje z rówieśnikami	nie jest w stanie nawiązywać i utrzymywać prawidłowych relacji
Rodzina	madka, tateł (Karyna, typowy Seba [z bloku]/ Sebix//Maty)
Imię	Brajan/Brajanek, Dżesika, inne wyszukane imiona, zwłaszcza obco brzmiące, zaskakujące zdrobnienia

Źródło: opracowanie własne.

Warto nadmienić, że leksemy *madka* i *bombelek* tworzą jedno pole z innymi wyrazami z najnowszej warstwy słownictwa polskiego, w której znajdujemy kilka określeń dziecka używanych przez madki, na przykład *dzidziorek*, *dzidziutek*, *niemowlądko*, *noworódź* oraz inne jednostki pozostające w relacji z omawianymi, na przykład *wydobyciny*, *laktoterror*, *bezdzienna lambadziara*. Przyjąć można, że należą do niego nazwy własne, które również pełnią funkcje wartościujące, na przykład *Karyna/karyna* jako typowa madka i *Brajan/brajan/Brajanek/brajanek* oraz *Dżesika/dżesika* jako jej dzieci. Cięża opisywana jest jako *bombolica* lub *bomblica*, a kobieta w ciąży spodziewająca się dziecka to *brzuchatka*¹⁴. Z madkizmem kojarzona jest postawa *dej*¹⁵, *naklejki na świeżaki* i otrzymywanie produktów *za uśmiech bombelka*. Postawę madki werbalizują takie stwierdzenia jak: *Dej mnie się należy czy Mi praca nie potrzebna tylko pieniądże*.

¹⁴ Warto wspomnieć o dyskursie antymadkowym, w którym dziecko to *gówniak* albo *purchlę*, a madka cierpi na *pieluszkowe zapalenie mózgu*. Obszerniej na ten temat zob. Wileczek, Raczyński (2021).

¹⁵ Funkcjonuje również określenie *deje* jako etykieta odnosząca się do osób roszczeniowych.

W świetle powyższych rozważań analizowane jednostki, tj. *madka* i *bombelek*, należy niewątpliwie uznać za lakunarne na poziomie leksykalnym. Z powodu silnego osadzenia kulturowego można przyjąć, że nie istnieją obcojęzyczne ekwiwalenty, które przekazywałyby tożsame znaczenie, miałyby zbieżną wartość stylistyczną i pragmatyczną, wywoływałyby identyczne konotacje kulturowe i pełniłyby funkcję nośników zbieżnego wartościowania. Oba konstrukty powstały w polskich realiach i do nich się odnoszą.

Mając świadomość lakunarnego charakteru nazw *madka* i *bombelek*, przeanalizujmy jednak potencjalne ekwiwalenty omawianych leksemów w języku angielskim, tj. jednostek, które nie są ich odpowiednikami systemowymi, ale w pewnych kontekstach mogą posłużyć jako ekwiwalenty translatoryczne. Pozornie najbliższe polskim jednostkom wydaje się angielskie określenie *soccer mum and her child* [dosł. piłkarska mama i jej dziecko]. *Soccer mum* to Amerykanka, przedstawicielka klasy średniej mieszkająca na przedmieściach, mężatka, która wozi dzieci na rozmaite zajęcia minivanem lub SUV-em, niekoniecznie treningi piłkarskie i inne zajęcia sportowe, oprócz tego zazwyczaj pracuje zawodowo. Przedkłada dobro rodziny nad własne ambicje, więc bywa ciągle zmęczona. Omawiany frazem upowszechnił się w 1996 roku i z czasem nabral pejoratywnego znaczenia (*Soccer mum* online).

Tabela 3. Konstrukty mentalny *soccer mum*

SOCCER MUM	
Element konstruktów mentalnego	Składniki
Narodowość	amerykańska
Stan cywilny/ potomstwo	mężatka, ma dzieci
Typowe czynności	wożenie dzieci na zajęcia dodatkowe, w tym treningi piłki nożnej, praca zawodowa poza domem
Samopoczucie	ciągłe zmęczenie
Miejsce zamieszkania	przedmieścia
Status majątkowy	osoba zamożna
Status społeczny	ważna grupa wyborców

Źródło: opracowanie własne.

Mimo negatywnego nacechowania znacznie różni się od polskiego korespondującego wyrażenia *madka i bombeleki*: przede wszystkim w wizerunku *soccer mum* brak roszczeniowości, skłonności do pouczenia wszystkich i innych tego rodzaju zachowań. Istotna różnica rysuje się w statusie majątkowym i społecznym: *soccer mum* jest osobą zamieszkującą bogate przedmieścia, to przedstawicielka zamożnej części społeczeństwa amerykańskiego i należy do ważnej grupy wyborców, podczas gdy polska *madka* to osoba szukająca rozmaitych dofinansowań i darmowych produktów, które w jej odczuciu po prostu należą się *bombelkowi*. Konstrukty *soccer mum* ma mocne osadzenie w realiach Stanów Zjednoczonych, odwołuje się do określonego stylu życia i funkcjonowania w USA¹⁶.

W kontekście naszych rozważań można również przywołać apelatywne użycie nazwy *Karen*. Imię to funkcjonuje jako określenie białej kobiety, która przejawia roszczeniowe zachowania, jest negatywnie nastawiona do szczepień i ma uprzedzenia do ludzi o innym kolorze skóry. Stereotypizacji uległ też wygląd: oprócz jasnej karnacji *Karen* przypisane są określone fryzury, przede wszystkim bob (*Karen* online). Liczne memy wykorzystują jej wizerunek w połączeniu z treściami nawiązującymi do mentalności i zachowań.

Tabela 4. Konstrukty mentalny *Karen*

KAREN	
Element konstruktu mentalnego	Składniki
Wygląd	biała rasa, fryzura bob
Zachowanie	postawa roszczeniowa, wszczynanie kłótni dotyczących jej dziecka, przewrażliwienie na punkcie swojego potomstwa, przejawianie agresji werbalnej, zabieganie o wykształcenie dziecka, grożenie sądem
Poglądy	postawa rasistowska, negatywne nastawienie do szczepień, noszenia maseczki, wiara w spiskowe teorie dotyczące pandemii

Źródło: opracowanie własne.

¹⁶ LNSA rejestruje jednostkę *soccer mom-athon* o znaczeniu 'spotkania matek młodych piłkarzy', która jest używana w potocznym wariacie amerykańskiej angielszczyzny (LNSA 2005: 272). Fakt utworzenia jej wskazuje na znaczenie tego rodzaju spotkań jako elementu kultury amerykańskiej i komponentu wizerunku typowej *soccer mum*.

Mimo pewnych podobieństw do madki (np. niechęć do szczepień, roszczeniowość) należy stwierdzić, że w zestawieniu dominują różnice, z których główną jest to, że polska nazwa eksponuje fakt posiadania dzieci, podczas gdy jednostka angielska nie wywołuje konotacji związanych z odgrywaniem roli matki przez osobę określaną za pomocą omawianej etykiety językowej.

Jeśli chodzi o angielskie wyrazy, które wykazują pewną bliskość semantyczną z leksemem *bombelek*, jednym z nich jest rzeczownik *brat*. Nie jest on neologizmem i brak mu konotacji kulturowych, funkcjonuje natomiast jako nośnik tożsamego wartościowania. Przekazuje bowiem jednoznacznie negatywną ocenę opisywanej osoby.

Tabela 5. Konstrukt mentalny *brat*

BRAT	
Element konstruktualnego	Składniki
Wiek	małe dziecko
Cechy	egoistyczny, złośliwy
Zachowanie	postawa roszczeniowa, źle wychowany, nieposłuszny
Relacje z ludźmi	brak szacunku do starszych, postawa konfliktowa wobec rówieśników

Źródło: opracowanie własne.

Leksem ten może być modyfikowany: przekazywana przez niego treść może zostać zintensyfikowana za pomocą przedrostka (*superbrat*) lub poprzez dodatnie określenia przymiotnikowego (*spoilt/spoiled brat*).

W angielszczyźnie występują również inne określenia niegrzecznego, roszczeniowego dziecka, na przykład: *terror*, *monster*, *urchin*, *devil*, *mammothrept*, *killcrop*. W tej funkcji używane są również stałe połączenia wyrazowe, między innymi *ankle biter*, *holly terror* czy *Dennis the Menace*¹⁷. Niezależnie od kwalifikacji stylistycznej poszczególnych określeń, wszyst-

¹⁷ Połączenie wyrazowe *Dennis the Menace* jest nazwą postaci z brytyjskiego komiksu zatytułowanego *The Beano*. To imię i przydomek małego, psotnego, rozzochranego chłopca robiącego ludziom kawały i mającego z tego powodu problemy. *Dennis the Menace* to

kie te jednostki odnoszą się do dzieci, których zachowanie jest niezgodne z zasadami dobrego wychowania, a przez to odbierane przez dorosłych jako sprzeczne z panującymi normami, uciążliwe i niewłaściwe. Przywołują one dość ogólny obraz i są nośnikami negatywnego wartościowania, nie aktywują one zazwyczaj tak silnych kulturowych konotacji jak *bombelek*, który automatycznie kojarzony jest z madką i jej wpływem.

Omawiane polskie leksemy, *madka* i *bombelek*, mają złożoną semantykę obejmującą rozmaite komponenty, które są aktywowane w określonych kontekstach. Należą więc do grupy jednostek nazywających konstrukty mentalne, których opisu nie da się zamknąć w krótkiej definicji (Szerszutowicz 2013). Wymagają szczegółowego omówienia, zwłaszcza w perspektywie leksykografii dwujęzycznej, ponieważ takie ujęcie umożliwi zbudowanie nieznanego konstruktowi użytkownikowi języka obcego. Istotną rolę odgrywa podanie kwalifikatorów stylistycznych i typowych użyc opisywanych jednostek. Konieczna jest również bogata egzemplifikacja, ilustrująca rozmaite konteksty występowania omawianych leksemów.

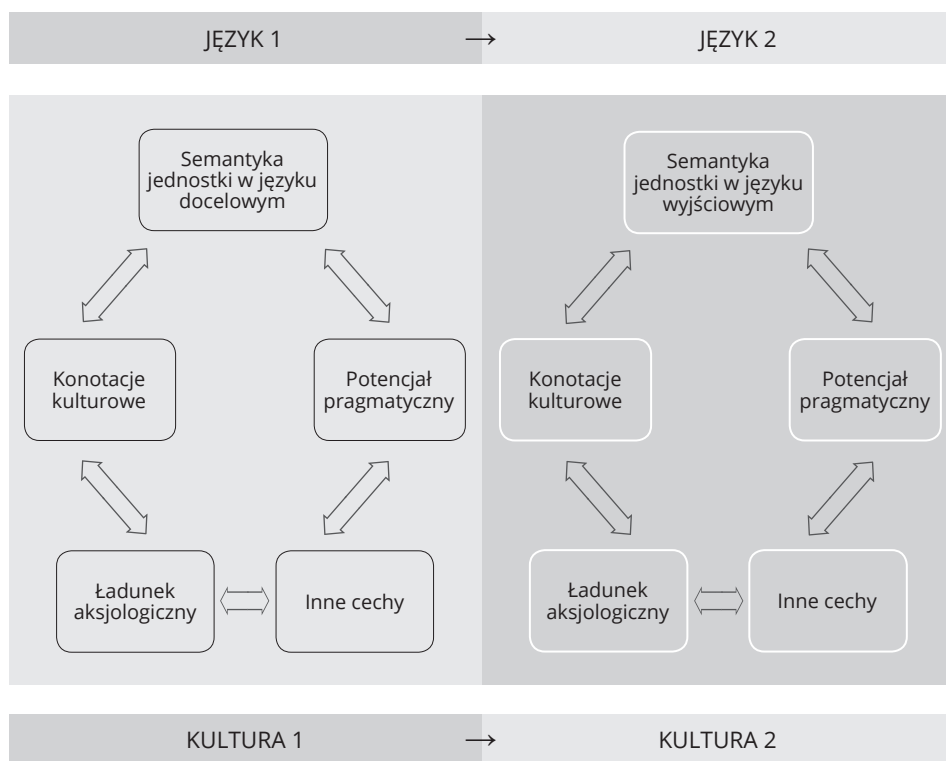
Przeprowadzona analiza skłania ku stwierdzeniu, że analizowane słowa, *madka* i *bombelek*, funkcjonują na zasadzie etykietek: wyrażają intensywnie negatywną ocenę nazywanych osób. Potencjalne angielskie odpowiedniki wyrażają negatywne oceny, jednak aksjologia polskich jednostek jest uwarunkowana kulturowo, a przez to bezekwiwalentna. To właśnie wspomniane powyżej osadzenie w polskiej rzeczywistości determinuje lakunarny charakter nazw tych dwóch konstruktów mentalnych: wykształciły się one w kulturze polskiej, są nośnikami jej pewnych aspektów, stanowiąc werbalizację nastawień i ocen Polaków do pewnych typów zachowań ludzkich. Z nacechowania kulturowego wypływa potencjał pragmatyczny tych dwóch jednostek słownika, realizowany w rozmaitych domenach dyskursu. Należy zaakcentować, że jednostki te mogą być nośnikami krytyki, ale bywają też elementami zjawiska określanego jako *hate*, co sygnalizowane jest w pracach traktujących o madce (Naruszewicz-Duchlińska 2020; Bańczyk 2021).

Podsumowując, można stwierdzić, że analiza słów *madka* i *bombelek* wykazuje pewne podobieństwa w semantyce i wartościowaniu korespondujących angielskich słów i wyrażeń, przy czym te zbieżności mają charakter

również bohater amerykańskich żartów rysunkowych, serialu telewizyjnego (1959–1963) i filmu (1993) (OGBAC 1999: 148).

w dużym stopniu przybliżony i – co należy pokreślić – są śladowe, wybiórcze i ogólnie raczej nikłe (zob. rysunek 1). Mogą one w pewnych aspektach być podobne, co symbolizują linie łączące znaczenia w języku wyjściowym i docelowym. W niektórych przypadkach mogą ze sobą korelować, przy czym różnią się – ilustruje to linia łącząca dwa pola, której kształt się zmienia. W przeważającej liczbie przypadków elementy te są nieobecne w języku docelowym, czyli nie mają reprezentacji graficznej: jednostka języka wyjściowego ma komponent, który nie występuje w zestawianym wyrazie czy wyrażeniu języka docelowego lub odwrotnie, co ukazano za pomocą linii urwanych, widocznych tylko w jednym polu (*Kultura 1* lub *Kultura 2*). Uogólniając, zdecydowanie dominują różnice, dlatego należy uznać oba wyrazy za przykład jednostek lakunarnych w perspektywie systemowej.

Rysunek 1. Relacje między elementami lakunarnego konstruktów mentalnego o charakterze kulturowym w perspektywie międzyjęzykowej

Źródło: opracowanie własne.

W perspektywie translatorycznej przytoczone powyżej odpowiedniki angielskie, mimo uwag o ich niecałościowej, bardzo słabej korespondencji międzyjęzykowej, mogą być ekwiwalentami tłumaczeniowymi na przykład w przekładzie audiowizualnym, w którym mamy do czynienia z licznymi ograniczeniami uwarunkowanymi jego specyfiką. W procesie translacji gier wideo czy seriali telewizyjnych konieczne jest podjęcie decyzji, jaką technikę przyjąć, aby oddać element kulturowy. Zastąpienie słowa *bombelek* wyrazem *brat* skutkuje redukcją na wielu poziomach, jednak przy umiejętnym stosowaniu technik kompensacji zabieg ten może być słusznym rozwiązaniem translatorskim. Nie można wykluczyć, że w pewnych kontekstach nazwa *Karen* czy określenie *soccer mum* może stać się przekładowym ekwiwalentem substandardowego określenia *madka*. Decyduje o tym wieloaspektowa analiza makro- i mikrokontekstu użycia i to, jaki aspekt został wyeksponowany w tłumaczonym tekście, tj. roszczeniowość, skupienie się na dziecku, natarczywy sposób bycia, negatywne nastawienie do pewnych kwestii, na przykład do szczepień.

5. WNIOSKI

Jednostki o silnym osadzeniu w danej kulturze są potencjalnie lakunarne, ponieważ funkcjonują one jako nośniki znaczeń, nacechowania stylowego i wartościowania, które wykształciły się w określonym etnosie. Tak jest w przypadku analizowanych leksemów *madka* i *bąbelek*, których specyfikę można obserwować na różnych płaszczyznach, między innymi semantycznej, stylistycznej, aksjologicznej i pragmatycznej. Omawiane jednostki to nazwy złożonych konstruktów mentalnych właściwych kulturze polskiej.

Ich lakunarność widoczna jest w zestawieniu z obcojęzycznymi jednostkami, które teoretycznie mogłyby stanowić ich międzyjęzykowe ekwiwalenty. Zestawienie z angielskimi, korespondującymi w jakimś stopniu wyrazami i wyrażeniami pokazuje, że podobieństwa są tak nikłe, że nie uprawniają do traktowania ich jako ekwiwalenty systemowe. Aby umożliwić osobie z innego kręgu kulturowego zrozumienie tego, kim są *madka* i *bombelek*, konieczne jest wyposażenie jej w wiedzę, pozwalającą na stworzenie wizerunku tych dwóch typów. W perspektywie translatorycznej nie można wykluczyć przydatności obcojęzycznych jednostek wykazujących pewne podobieństwa, na przykład w przekładzie audiowizualnym.

Podsumowując, należy podkreślić, że dwujęzyczna leksykografia powinna więc zapewnić opis zawierający informacje wykraczające poza ramy tradycyjnie rozumianej definicji, wpisujący się w koncepcję słownictwa hybrydowego. Ważne jest zwrócenie uwagi na specyfikę językową tych słów. Ponadto ważny aspekt stanowi uwzględnienie w artykule hasłowym szerszego tła, czyli różnorodnych informacji kulturowych. Duże znaczenie ma materiał egzemplifikacyjny: właściwy dobór przykładów pełni funkcję uzupełnienia definicji i pozwala na ogląd wykorzystania potencjału semantycznego i stylistycznego tych jednostek przedstawicielom innych kultur.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA LEKSYKOGRAFICZNE

- LNSA – Ratajczak P., 2005, *Leksykon nowego słownictwa angielskiego*, Zielona Góra.
- MSSiMP – *Miejski słownik slangu i mowy potocznej*, <https://slangmiejski.pl> (dostęp: 2.01.2023).
- OGBAC – Crowther J., 1999, *Oxford Guide to British and American Culture*, Oxford.
- OJUW – *Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego*, <https://obserwatoriumjezykowe.uw.edu.pl> (dostęp: 4.01.2023).
- WSJP – *Wielki słownik języka polskiego*, red. P. Żmigrodzki, <https://wsjp.pl> (dostęp: 2.01.2023).

LITERATURA

- Bańczyk E., 2021, *Internetowa madka jako wariant stereotypu współczesnej matki*, „Język Polski” CI/2, s. 71–86, <https://www.jezyk-polski.pl/index.php/jp/article/view/73> (dostęp: 4.01.2023).
- Bartmiński J., 2008, *Polski stereotyp matki*, „Postscriptum Polonistyczne” 1, s. 33–53, <https://www.postscriptum.us.edu.pl/wp-content/uploads/2019/01/3-Bartmi%C5%84ski.pdf> (dostęp: 4.01.2023).
- Dagut M., 1981, *Semantic „Voids” as a Problem in the Translation Process*, „Poetics Today” 2/4, s. 61–71.
- Lakunen-Theorie. Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, 2006, Hrsg. I. Panasiuk, H. Schroder, Berlin.

- Kłosowska K.A., 2020, *Madka – zjawiska językowe w nowym typie memów o matkach*, „Studia Językoznawcze: Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 19, s. 181–189, <https://wnus.edu.pl/sj/pl/issue/1192/article/18924> (dostęp: 3.01.2023).
- Naruszewicz-Duchlińska A., 2020, „*Madki*” i „*kultura dej*” – o niespodziewanych skutkach upowszechnienia Internetu, w: *Język a media. Perspektywy i zagrożenia komunikacyjne we współczesnych mediach*, red. E. Horyń, B. Skowronek, A. Walecka-Rynduch, Kraków, s. 13–23.
- Pożegnanie z Matką Polką? Dyskursy, praktyki i reprezentacje macierzyństwa we współczesnej Polsce*, 2012, red. R. Hryciuk, E. Korolczuk, Warszawa.
- Sobkowiak W., 2001, *English Phonetics for Poles*, Poznań.
- Szerszunowicz J., 2013, *Lakunarność jednostki „Matka Polka” a jej dwujęzyczny opis słownikowy*, „Prace Językoznawcze” XV/2, s. 69–82, http://www.uwm.edu.pl/polonistyka/pracejezykoznawcze/eng/pliki/15_2_PraceJęzykoznawcze_XV_2.pdf (dostęp: 21.01.2023).
- Szerszunowicz J., 2015, *Etykieta językowa w ujęciu translatorycznym*, „Prace Językoznawcze” XVII/3, s. 109–123, <http://www.uwm.edu.pl/polonistyka/pracejezykoznawcze/eng/pliki/Prace-J-17-3-2015.pdf> (dostęp: 21.01.2023).
- Szerszunowicz J., 2016, *Lakunarne jednostki wielowyrazowe w perspektywie międzyjęzykowej*, Białystok, <http://hdl.handle.net/11320/12362> (dostęp: 12.01.2023).
- Wileczek A., Raczyński P., 2021, *Madka i madkizm: O stereotypizacji w „antymadkowych” społecznościach internetowych*, „Prace Językoznawcze” XXIII/1, s. 151–167, http://www.uwm.edu.pl/polonistyka/pracejezykoznawcze/eng/pliki/Prace_Jezykoznawcze_23_1_2021.pdf (dostęp: 22.01.2023).

NETOGRAFIA

- Angielskie odpowiedniki „madka”, „moher”, „dzieciorób”*, e-tutor, https://www.etutor.pl/forum/thread/1148658-angielskie_odpowiedniki_madka_%2C_moher_%2C_dzieciorob.html (dostęp: 7.01.2023).
- Byczek D., *Słownik madkowo-polski*, Lekcja literatury, <https://lekcjaliteratury.pl/blog/slownik-madkowo-polski> (dostęp: 12.01.2021).
- Dej, mam horom curke*, Facebook, <https://www.facebook.com/dejmamhoromcurke> (dostęp: 2.01.2023).
- Karen*, Wikipedia. Wolna encyklopedia, [https://en.wikipedia.org/wiki/Karen_\(slang\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Karen_(slang)) (dostęp: 11.01.2023).
- Madka Polka Fejsbukowa*, Facebook, <https://www.facebook.com/groups/madka-polkafejsbookowa> (dostęp: 3.01.2023).

Madka Polka Socjalna, Facebook, <https://www.facebook.com/groups/477798929467795> (dostęp: 2.01.2023).

Soccer mum, Wikipedia. Wolna encyklopedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Soccer_mom (dostęp: 11.01.2023).

Spotted: Dej, Facebook, <https://www.facebook.com/groups/164710324062733> (dostęp: 4.01.2023).

MADKA AND BOMBELKI. ON THE LEXICAL CARRIERS OF LACUNARITY

Abstract

The aim of the paper is to analyse two lexemes belonging to the most recent layer of the modern Polish lexicon, mainly the words *madka* and *bombelek* which are deeply rooted in culture, as lacunary units, i.e. non-equivalent items, from a Polish-English perspective. The analysis of lexicographic entries constitutes a starting point for the investigation of the potential approximate English equivalents of both lexemes and verifying the hypothesis concerning their lacunarity. The research on English corresponding units allows the conclusion to be drawn that the two Polish words are non-equivalent at the systematic level, since they refer to complex mental constructs, evoke cultural connotations and are judgemental.

Keywords: semantics, cross-linguistic equivalent, connotation, lacunarity, evaluation